

ІДЕАЛЬНА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ СПАДЩИНІ АРИСТОТЕЛЯ

Охарактеризовано ідеальну, на думку філософа, форму державного правління, визначено її основи та ціннісну сутність.

Ключові слова: Аристотель, філософсько-правові погляди, форма державного правління, політія, демократія, аристократія, олігархія, громадянство, соціальні прошарки населення.

Постановка проблеми. Філософсько-правові погляди Аристотеля помітно відрізнялися від наукових позицій його попередників. У першу чергу він цікавився природними і соціальними основами моралі та права [24, с.46]. Відмітність концепцій Платона й Аристотеля полягає у різному підході до визначення поняття ідеалу, у тому числі й у процесі визначення ідеальної форми державного правління. У платонівській системі ідеал являв собою результат зовнішнього втручання, тоді як у Аристотеля він міститься у самих речах і його пошук та дослідження можливі у процесі безпосереднього порівняльного співставлення понять і явищ [10, с.155]. На думку Аристотеля, закон «відкривається» у процесі спостереження за природою, в чому й проявляється природничо-правова суть сформульованих ним концептуальних ідей. Аристотель, учення якого ґрунтувалося на основах раціоналізму, поступово відмовляється від орієнтації на трансцендентальні сутності, що в політичній площині знайшло своє вираження у відмові від абсолютного ідеалу, описаного в платонівській «Державі» та у зверненні до дослідження політичної організації на основі даних, отриманих у процесі вивчення конкретноіснуючих політичних режимів і психології людини, яка розкривається в її соціальній поведінці [23, с.23].

Ступінь наукової розробки теми. Творча спадщина Аристотеля протягом значного періоду часу була об'єктом дослідження філософів, правників, соціологів, політологів. Не є винятком із цього ряду і державно-правова сфера наукового пізнання. Погляди мислителя в даному руслі у різний час досліджували Т.Аквінський [1], Ю.В.Андреев [2], Т.В.Блаватська [5], Ж.-П. Вернан [6], А.Доватур [7], Е.Р.Доддс [8], О.І.Зайцев [9], Ф.Ф.Зелінський [10], С.Ф.Кечек'ян [11], Ф.Коплстон [12], М.А.Кравцов [13], Ф.де Куланж [14], О.Ф.Лосєв [15], Л.П.Мариневич і Г.А.Кошеленко [16], В.С.Нерсисянц [17], С.М.Трубецкой [22], А.М.Чанишев [25], та багато інших. Кожен із дослідників, викладаючи вла-

сне бачення сутності аристотелівських ідей, відкривав нові грані його творчості, аналізуючи їх з позицій різноманітних, почасти суперечливих між собою науковоконцептуальних підходів.

Метою статті є аналіз ідеальної, на думку Аристотеля, форми державного правління, визначення її основ і ціннісної сутності.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи форми державного правління, Аристотель зазначав, що держава за своєю суттю є складним явищем із багаторівневою структурою. Виходячи з гіпотетичного припущення про те, що індивід виступав як елементарна частка державного утворення, філософ розпочинає дане дослідження із з'ясування питань, що розкривають індивідуалізуючі ознаки інституту громадянства. При цьому він висловив зауваження, що громадянство та постійне місце проживання на теренах держави – це дві різні категорії, бо не всі індивіди, що мешкають чи перебувають на території державного утворення, є його громадянами. Не є ознакою громадянства, за уявленнями філософа, можливість виступати в суді у якості позивача чи відповідача, оскільки цим правом можуть скористатися й іноземці на підставі укладених з ними угод. Мислитель зазначав, що не можна називати громадянами у повному розумінні цього поняття дітей та літніх осіб, звільнених від виконання громадянських обов'язків у силу того, що перші через свій незрілий вік ще не можуть повною мірою виконувати громадянські обов'язки, а другі, через похилий вік, уже не здатні брати повноцінну участь у державному житті полісу. Тому найбільш точно поняття «громадянин» може бути визначене завдяки участі фізичної особи в роботі суду (але не у якості відповідача чи позивача), та народних зборів [21, с.5]. Отже, державою, за Аристотелем, належить називати сукупність фізичних осіб, які беруть участь у роботі законодавчої або судової влади. Достатня кількість даних громадян і забезпечує територіальному утворенню самодостатнє існування (Політика, 1275, 20) [4, с.446].

Як зазначав Аристотель, у його часи до- сить поширеною була практика, коли громадя- нином вважалася особа, батько і матір якої були громадянами. У деяких випадках для отримання громадянського статусу навіть вимагалось, щоби предки претендента у третьому і навіть старшо- му поколінні також були громадянами [15, с.346]. Мислитель також указував на те, що у давнину у багатьох містах існувало правило, за яким син не набував громадянського статусу за життя батька, а після його смерті тільки старший нащадок чоловічої статі отримував політичні права [14, с.230]. Дані факти наводять на думку, що за часів життя та творчості Аристотеля гро- мадянин був не тільки первинною найпростішою складовою частиною держави, але й основою її існування та функціональної здатності.

Державу філософ розумів як певну систе- му сферу організації державних посад загалом, але у першу чергу – верховної влади, так як вона завжди пов'язана з порядком державного управ- ління (Політика, 1278 b, 10) [4, с.455; 2, с.87]. У цілому Аристотель усі форми держави поділяв на дві групи: правильні та неправильні. Зокрема він зазначав, що неважливо, править у полісі од- на людина, меншість чи більшість. Якщо вони керуються, у першу чергу, загальносуспільною корисністю, – то такі форми державного прав- ління, безперечно, будуть правильними, а якщо першочергового значення набувають вигоди од- нієї особи, меншості або навіть і більшості, – во- ни спотворені, тобто неправильні (Політика, 1279 a, 30) [4, с.457].

Монархічне правління, спрямоване на до- сягнення користі загальносоціального характеру, Аристотель називав царською владою; правління небагатьох – аристократією, а для правління бі- льшості філософ застосовував термін «політія». Але лад, який у «Політиці» іменувався «політі- єю», в «Етиці» називався «тимократією». Даний термін не варто ототожнювати з платонівською тимократією, оскільки вчитель Аристотеля виводив його з кореня «time», тобто – «честь», «гід- ність», а Аристотель – з кореня «timeta» («роз- ряд» або «ценз»). Отже, політія (тимократія) ви- значалася ним як різновид державного правлін- ня, заснованого на основі цензових особливос- тей, причому за ознакою озброєння громадян, а не за їх багатством [13, с.239].

Відхилення від загальносоціальних цінніс- них орієнтацій ідеальної царської влади Аристо- тель називав тиранією, якщо ж ці самі ознаки були притаманні аристократії, то таку форму державного правління мислитель називав олігар-

хією, а спотворену політію – демократією (Полі- тика, 1279 a, 30-40; 1279 b, 5-10) [4, с.457; 2, с.90]. Тиранія, на переконання філософа, – це монархічна влада, основною метою діяльності якої є отримання вигод тільки для одного прави- теля; олігархія – переслідує вигоди тільки для заможних громадян; демократія – незаможних, але загальносоціальної користі жодна із цих влад не приносить. Тобто в неправильних, спотворе- них, за визначенням Аристотеля, державних утвореннях, основною метою функціонування органів влади було забезпечення корисливих ін- тересів лише частини громадян полісу.

Позитивні форми державного правління філософ визначав, виходячи із всеохоплюючої мети функціонування влади, яка полягала у дося- гненні найвищого загальносоціального ідеалу, тобто блага, яке б охоплювало все громадянське населення держави. Звідси випливає, що філо- соф, виходячи із принципу бінарності форм дер- жавного правління, наділяв ознаками ідеальності лише ті форми, при яких проголошувалося вер- ховенство загальногромадянських інтересів над індивідуально-особистісними чи груповими.

Аристотель не зважав на кількість індиві- дів, які входили до тієї чи іншої правлячої соціа- льної групи, – чи це була влада меншості – оліга- рхія, чи більшості – демократія. Вони забезпечу- вали реалізацію інтересів лише частини грома- дяньського населення, а тому були хибними, або спотвореними. Ідеальні форми державного прав- ління, навпаки, – метою своєї діяльності визначали досягнення загальногромадянських інтересів, тобто загального щастя. Тому, досліджуючи проблема- тичку, пов'язану із визначенням найкращого держа- вного ладу, Аристотель зазначав, що його органі- зація повинна надавати можливість «...будь-якій людині жити у добробуті та бути щасливою...» (Політика, 1324 a, 25) [4, с.591]. Але він також ука- зував на те, що елементами держави є багаті та бі- дні (індивіди), й залежно від переваги одних чи інших установлюється і відповідна форма держав- ного правління [17, с.201].

Основним завданням держави найкращого виду, на переконання Аристотеля, є побудова соціально зорієнтованої системи влади й управ- ління, а інтереси рядового громадянина нариж- ним каменем повинні проходити через її ідеоло- гію. Водночас філософ зазначав, що найкращий державний лад не може створюватися без відпо- відних зовнішніх умов, жодна з яких не повинна бути недосяжною, – це кількість громадян і роз- мір державної території (Політика, 1325 b, 35-40) [4, с.596]. Дане питання Аристотель розглядав у

контексті можливості якнайкращого виконання державою завдань, які входять до сфери її компетенції. Уваги заслуговує і той факт, що чим більша держава, тим більше серед її населення налічується рабів, метеків та іноземців, а тому треба брати до уваги лише те населення, яке є її невід'ємною частиною, – громадян. Звичайно, що велика кількість різного населення справді є ознакою величини держави. Але ту державу у якій багато ремісників і мало важкоозброєних воїнів, не можна вважати великою, адже, безперечно, різними є поняття «велика» та «багатонаселена» (Політика, 1326 a, 15-25) [4, с.597].

На нашу думку, варто також зазначити, що в «Риториці» Аристотель пропонує ще одну класифікацію форм державного правління, засновану як на способі формування вищих органів влади, так і на меті, яку переслідує та чи інша форма правління. У демократії верховна влада формується відповідно до жеребкування [16, с.53], тому мета демократії – досягнення свободи. М.А.Кравцов зазначав, що в олігархії верховна влада формується згідно з майновим цензом громадян, тому мета олігархії – багатство. Верховна влада в аристократії формується відповідно до рівня виховання громадян, тому мета цієї форми правління – виховання та законність. Влада монарха поділяється на два види – царювання та тиранію. Під царюванням розуміється єдиновладдя, що відповідає встановленому порядку. Тиранія – це необмежене єдиновладдя. Про мету царювання, як указував вчений, Аристотель не висловлювався, але метою тиранії оголошував захист [13, с.241]. Відштовхуючись від змісту даного твердження, можна припустити, що тиран, володіючи необмеженими управлінськими повноваженнями та використовуючи їх переважно у власних інтересах, змушений був рахуватися із загрозою, яка виходила від переважної маси населення полісу. Адже тиранія це навіть не влада в інтересах заможної меншості, як в олігархії, на яку він міг би покладатися. А тому цілком природний той факт, що необмежені владні повноваження неодмінно призведуть до виникнення та розвитку антагоністичних настроїв, які можуть набути протестного спрямування. Зазначені обставини створювали б не тільки пряму загрозу владним повноваженням тирана, але й зазіхали на його фізичну недоторканність і навіть життя. Тому такий керівник держави змушений був вибудовувати необхідний механізм особистого захисту, дбаючи про власну безпеку.

Аристотель писав, що багатонаселеній державі досить важко підтримувати у належному

стані власну систему управління на основі хороших, у розумінні філософа, законів, бо надмірна кількість індивідів не тільки надзвичайно ускладнює, але й навіть унеможлиблює процес підтримання державного порядку на високому рівні. Зрозуміло, що процес управління великими масами людей надзвичайно складний і досить часто вимагає застосування дискримінаційних і навіть диктаторсько-тиранічних методів управління. Адже велика кількість індивідів, які різняться за складом свого характеру, уподобаннями, культурними традиціями, ціннісними орієнтаціями, світоглядними уявленнями, дотриманням релігійних культів, і сконцентровані на одній території, викликає появу маси проблемних, і навіть конфліктних, ситуацій, які досить складно врегулювати, керуючись нормативно-правовим інструментарієм соціально-ціннісного типу. А тому нівелювання антагоністичних настроїв можливе лише за рахунок ущемлення інтересів однієї, а то і всіх груп населення, що неможливо вчинити без застосування заборонно-примусових чи навіть силових методів впливу на соціум.

Досконале, зазвичай, знаходить своє відображення у певному пропорційному співвідношенні кількості та величини. Тому держава, у якій гармонійно поєднуються величина території та кількість населення, – і є, на переконання Аристотеля, найпрекраснішою. Фактично він закликав оперувати середньо-пропорційними показниками, вказуючи на те, що надзвичайно малі та непомірно великі розміри території та кількості населення призводять до того, що держава втрачає свої якісні характеристики як ідеального соціально-просторового утворення. У своєму ідеальному вигляді поліс повинен мати таку кількість населення, яке було б самодостатнім для облаштування власного нормального життя на засадах політичного діалогу (Політика, 1326 b, 10) [4, с.598; 2, с.86]. Адже діяльність держави розподіляється між владарюючими та підлеглими. Завдання перших полягає у формуванні й доведенні до виконавців відповідних розпоряджень і у винесенні судових рішень, завдання других – у належному їх виконанні.

Для формування справедливих рішень і розподілу посад громадяни обов'язково повинні не тільки особисто знати один одного, але й володіти інформацією про те, які якості притаманні кожному членові суспільства. Там, де цього нема, справи із призначенням на посади та з винесенням судових рішень перебувають у жалюгідному стані, адже й у першому, й у другому випадках вчинення необдуманих і достатньо необ-

грунтованих дій є несправедливим, а це, вочевидь, має місце у випадках, коли в державі проживає надто велика кількість населення. Також унаслідок перенаселення прийшлим людям, тобто негромадянам, буде досить легко присвоїти громадянські права, так як завадити цьому негативному явищу буде вкрай складно. Тому філософ уявляв величину населення держави так: «Допустимою є певна кількість населення для забезпечення самодостатності її існування, але ця кількість повинна бути легкоосязною». (Політика, 1326 b, 25) [4, с.598; 2, с.87].

Очевидно, Аристотель указував на те, що соціальна складова держави повинна досягати такої величини, яка була б у змозі забезпечити достатній рівень життя для населення.

Виходячи з переконань філософа, будь-яка держава потребує, по-перше, продовольства; по-друге, розвинутого ремесла; по-третє, зброї; по-четверте, необхідного запасу грошових засобів для власних і військових потреб; по-п'яте, релігійного культу; і найголовніше – визначення, що корисне і що справедливе у відносинах між громадянами (Політика, 1328 b, 5-15) [4, с.603; 9, с.56]. Аристотель зазначав, що найліпший той лад, за якого держава може бути найщасливішою, а саме щастя не може існувати без людських чеснот. Із наведеного випливає, що в державі з ідеальним ладом, яка «...об'єднує у собі мужів у повному сенсі справедливих, а не умовно справедливих, громадяни не повинні вести такий спосіб життя, який притаманний ремісникам і торговцям, тому що таке життя є неблагогородним та суперечить принципам чеснот. Також громадяни ідеальної держави не повинні бути землеробами, так як їм потрібен буде вільний час для розвитку своїх чеснот та для політичної діяльності» (Політика, 1328 b, 35-40) [4, с.604; 14, с.344].

Згідно з цими аристотелівськими положеннями, повноцінних громадянських прав позбавлялася переважна більшість населення, яке було зайняте у сфері виробництва та надання послуг, тобто ті верстви населення, які створювали економічну базу для існування держави. Наведені Аристотелем підстави ненадання громадянських прав викликають неабиякі сумніви, адже ремісники та торговці позбавлялися їх через те, що вели, на думку філософа, неблагородне життя. Землероби ж узагалі позбавлялися можливостей впливу на управління державою, оскільки увесь свій час витрачали на обробіток землі та вирощування сільськогосподарської продукції. Ще одним своїм твердженням Аристотель фактично знижував соціальний статус ремісників,

торговців і землеробів до рабського рівня, вказуючи на те, що «...право власності в державі повинно належати лише громадянам» (Політика, 1329 a, 30) [4, с.605]. Зазначені підстави так і залишилися недоведеними, дискримінуючими переважну частину населення держави.

Розгляд питання про залучення до процесу управління державою військових Аристотель розпочинав надзвичайно виважено й обережно. Зважаючи на те, що військова верства суспільства володіла необхідною силою для примусової зміни державного ладу, філософ пропонував надавати особам, які входили до складу даної верстви, громадянські права у повному обсязі, але лише після закінчення ними військової служби. У даному випадку філософ, на нашу думку, зважував на те, що військова людина усвідомлювала свою державну значимість і виражала впевненість у тому, що із настанням певного віку її буде залучено до вирішення справ державного значення. Це справляло не тільки патріотичний вплив на воїна, але й змушувало його відповідально ставитися до виконання обов'язків перед батьківщиною. З іншого боку, особа, яка належала до стану військових, із настанням певного поважного віку ставала нездатною до несення військової служби, а тому вже не являла собою небезпечної загрози силової зміни державного ладу.

Отже, з аргументації Аристотеля випливає, що повноправними громадянами держави могли бути лише воїни, які досягли поважного віку, члени ради, які мали визначати, за словами філософа, що є корисним та справедливим для населення держави, та служителі релігійного культу (жерці). Усі інші особи, діяльність яких не спрямовувалася на служіння чеснотам, громадянами бути не могли (Політика, 1329 a, 20) [4, с.605]. Важливе аристотелівське обґрунтування положення, що щастя можливе лише у поєднанні з чеснотами, а держава не може вважатися щасливою, якщо до уваги береться лише частина, а не вся сукупність її громадян (Політика, 1329 a, 25) [4, с.605]. Еталон щастя, за Аристотелем, у ідеальній державі поширюється не на все її населення, а лише на громадян.

Характеризуючи духовний стан, Аристотель зазначав, що недопустимо, щоб жерцем ставав землероб чи ремісник, адже вшановувати божества можуть лише особи із громадянським статусом. А оскільки все громадянське населення, за уявою філософа, поділялося на дві частини – важкоозброєних воїнів і осіб, які вирішують справи державного значення, – то саме тим особам, чий вік звільняє їх від інших занять, а саме

радним мужам, і належить доручити виконання обов'язків жерців (Політика, 1329 a, 30-35) [4, с.605-606]. Перехід до стану духовенства, за Аристотелем, був вершиною «соціальної кар'єри», на яку спроможний громадянин ідеальної держави. Стверджуючи це, філософ зробив, на наш погляд, неможливе, запропонувавши наділити клас духовенства повноваженнями, які за своєю суттю були вищими, аніж статус повноправного громадянина держави, тобто запропонував ввести «надгромадянський» статус. Військові продовжували б виконувати свої функції, будучи ще неповноправними громадянами, а ремісники, землероби та різного гатунку поденники не визнавалися не тільки громадянами ідеальної держави, але навіть її частиною, тобто існували поза нею.

Стосовно стану жерців нами було зазначено, що вони володіли досить значними повноваженнями, якими не наділявся жоден з існуючих у державі соціальних станів. У даному випадку проглядається аналогія між станом жерців і станом правителів держави. З приводу цього Фюстель де Куланж зазначав, що в описах Аристотеля, у яких він змальовував відправлення релігійного культу, можна знайти, що існували «окремі посадові особи для відправлення тих державних жертвоприношень, які за законом не доручалися жерцям, але мали особливе значення, як такі, що вчинялися на державному вогнищі. Таких посадових осіб одні називають архонтами, другі – царями, треті – пританами» (Політика, 1322 b, 20-30) [4, с.586]. Указані термінологічні назви – цар, притан і архонт – протягом значного періоду часу були синонімами [14, с.174]. У даному випадку Аристотель указував на те, що в часи існування давньогрецьких полісів були періоди, коли правитель держави фактично виконував ще й функції верховного жерця. Тобто в полісах протягом певного періоду історичного розвитку відбувалося фактичне суміщення найвищої світської та духовної влад, а звідси і впливає обсяг повноважень, що залишилися за жерцями.

Висновки. Для ідеального, за уявою Аристотеля, державного утворення, характерна форма правління, яка б діяла в інтересах усього його громадянського населення. Ідеальний поліс метою та сенсом свого існування проголошував досягнення загальногромадянського щастя, яке розумілося філософом не інакше, як добродійність. Тому можна зауважити, що метою держави ідеального типу є досягнення вищого ступеня суспільного взаєморозуміння серед громадян полісу.

Такою майже ідеальною формою державного управління Аристотель вважав політію, як

синтез олігархії та демократії. Дане визначення може здатися, на перший погляд, абсурдним, адже виходить, що найліпша форма державного правління є результатом поєднання двох «неправильних», які викликали у філософа відразу. Негативною рисою олігархії була клановість, а демократії – стадна нерозумність. Але у разі їхнього синтезу клановість олігархії буде знівельовано завдяки великій кількості осіб, наділених владними повноваженнями та виборності посадовців. Стадну нерозумність демократії буде компенсовано освіченістю та вихованням олігархії.

З олігархії запозичується сама ідея здійснення владних повноважень досить заможними та відповідно вихованими людьми. Матеріальний статус цих індивідів робить їх, зазвичай, політично незалежними, а високий освітній та виховний рівень створює природні обмеження щодо використання повноти державної влади у власних, корисних інтересах. Також стримуючим фактором, у даному випадку, буде існування всебічного контролю як зі сторони вищих, так і нижчих верств громадянського суспільства. А з демократичної форми правління потрібно запозичити ідею великої кількості управлінських осіб та участі громадян у процесах їх обрання. У даному випадку велика кількість управлінського персоналу створить можливості для нівелювання фактів зловживання службовим становищем завдяки тотальному багаторівневому контролю, а факт обрання на посаду зробить управління не тільки ще більш упевненим у власних діях, але й зобов'яже рахуватися з думкою простих громадян-виборців.

Фактично в результаті поєднання олігархії та демократії, вважав Аристотель, буде створено певний механізм стримувань і противаг, який знівельує негативні ознаки як олігархії, так і демократії, але збереже їх позитивні сторони. Саме тому це поєднання олігархії та демократії Аристотелем було назване політією – майже ідеальною формою державного правління.

Список літератури

1. Аквінський Тома. Коментарі до Аристотелевої «Політики». – К.: Основи, 2003. – 794с.
2. Андреев Ю.В. Цена свободы и гармонии. Несколько штрихов к портрету греческой цивилизации. – Санкт-Петербург: «Алетейа», 1998. – 432с.
3. Античная философия: Энциклопедический словарь. – Москва: Прогресс-Традиция, 2008. – 896с.
4. Аристотель. Сочинения: В 4-х томах. – Т.4. – Москва: Мысль, 1983. – 830с.

5. Блаватская Т.В. Из истории греческой интеллигенции эллинистического времени. – Москва: Наука, 1983. – 328с.
6. Вернан Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли. – М.: Прогресс, 1988. – 224с.
7. Доватур А. Политика и политики Аристотеля. – Москва, Ленинград, 1965. – 390с.
8. Доддс Э.Р. Греки и иррациональное. – Санкт-Петербург: «Алетейа», 2000. – 507с.
9. Зайцев А.И. Культурный переворот в Древней Греции VIII-V вв. до н.э. – Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2000. – 320с.
10. Зелинский Ф.Ф. История античной культуры. – Санкт-Петербург: Марс, 1995. – 380с.
11. Кечекьян С.Ф. Учение Аристотеля о государстве и праве. – Москва-Ленинград: Изд.акад.наук СССР, 1947. – 222с.
12. Коплстон Ф. История философии. Древняя Греция и Древний Рим. – Т.II. – Москва: ЗАО Центр-полиграф, 2003. – 319с.
13. Кравцов Н.А. Учение Аристотеля о политике и праве // Правоведение. – Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2001. – № 5. – С.234-250.
14. Куланж Ф. де. Древний город. Религия, законы, институты Греции и Рима / Пер. с англ. Л.А.Игоревского. – Москва: ЗАО Издательство Центрполиграф, 2010. – 414с.
15. Лосев А.Ф. Мифология греков и римлян. – Москва: Мысль, 1996. – 975с.
16. Маринович Л.П., Кошеленко Г.А. Судьба Парфенона. – Москва: Языки русской культуры, 2000. – 352с.
17. Нерсесянц В.С. Политические учения Древней Греции. – Москва, 1979. – 263 с.
18. Платон. Собрание сочинений в 4 т. – Т.3. – Москва: Мысль, 1994. – 654 с.
19. Редис Б. Кто есть кто в античном мире. – Москва, 1993. – 320с.
20. Розин В.М. Предпосылки и особенности античной культуры. – Москва, 2004. – 297с.
21. Строгоцкий В.М. Гражданский коллектив полиса (проблемы становления и особенности развития в архаический и раннеклассический периоды) // Античный полис. Проблемы социально-политической организации и идеологии античного общества. – Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1995. – С.5-12.
22. Трубецкой С.Н. Курс истории древней философии. – Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС; Русский Двор, 1997. – 576 с.
23. Федорова М.М. Классическая политическая философия. – Москва: Издательство «Весь Мир», 2009. – 224с.
24. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. д-ра філос. наук О.Г.Данильяна. – Харків: Право, 2009. – 208с.
25. Чанышев А.Н. Аристотель. – Москва: Мысль, 1987. – 221с.

Стаття надійшла до редколегії 27 лютого 2012 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

S.G. Melenko

The Ideal Form of the State Government in Aristotle's Philosophical and Legal Heritage

Summary

The article describes an ideal form of the state government, as it is seen by Aristotle. Besides, the author determines its fundamentals and essence.

Key words: Aristotle, philosophical and legal views, the form of state government, politia, democracy, aristocracy, citizenship, social layers of population.

С.Г. Меленко

Идеальная форма государственного правления в философско-правовом наследии Аристотеля

Аннотация

Охарактеризовано идеальную, по мнению философа, форму государственного правления, определено её основы и ценностную суть.

Ключевые слова: Аристотель, философско-правовые взгляды, форма государственного правления, полития, демократия, аристократия, олигархия, гражданство, социальные слои населения.